

J. V. Snellmanin ja Aleksanteri II:n kohtaaminen Parolannummella 29.7.1863
Dosentti Raimo Savolainen 29.7.2017

Arvoisat läsnäolijat!

Kuluvana Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhlavuonna on kiinnitetty huomiota niihin kansakunnan arvojohtajiin, jotka ovat johtaneet maamme henkistä ja aineellista rakennustyötä tunnetuin seurauksin niin sodan kuin rauhankin aikana. Paljon on aiheesta jo julkaistu kirjoja ja erilaisia sivustoja, esitetty tv-ohjelmia ja oopperaakin. Ja lisää on tulossa.

Päällimmäiseksi havainnoksi näistä tuotannoista nousee se, että suomalaiset suurmiehet ovat saaneet maineen tekojensa eivätkä keinojensa myötä. Tunnustetun lopputuloksen äärellä ei tule helposti mieleen se seikka, että kansanvaltaisen järjestelmän rakentajat ohittivat usein byrokraattiset muodot ja kanavat ajaessaan uudistuksia läpi. Demokraattisia ja läpinäkyviä prosesseja ei ainakaan itsevaltaisen keisarivallan suosikkijärjestelmässä tunnettu.

Jäykät ja viralliset muodot ohittava toimintatapa on kuitenkin nostanut monet yksilöt Suomen itsenäisyyden avainhenkilöiksi. Perinteisesti heidät on nostettu suurmiehiksi, jotka historian käännekohdissa ovat useimmiten yksin ratkaisseet maan asioita kansan ja valtion puolesta ja eduksi. Itsenäisen Suomen historiassa heihin kuuluvat esimerkiksi Mannerheim, Ryti, Paasikivi ja Kekkonen. Näiden lähihistorian suurmiesten toimintatapa herättää edelleen keskustelua mutta vanhempien suurmiesten raadollisen toimintatavan muistot on aika jo kullannut. Heihin kuuluu ensimmäisten joukossa Johan Vilhelm Snellman.

Olemme tänään kokoontuneet harvinaisen kohtaamisen johdosta, joka oli historiallinen monessa mielessä. Suomalaisen senaattorin ja suuren imperiumin hallitsijan hedelmällinen tapaaminen sotaväen harjoituskentällä ei ole jokapäiväinen näky kuten ei myöskään sen lopputulos kieliasetus.

Nykypäivälle ongelmaton suomalaisen sivistyksen esitaistelija ja modernin yhteiskuntarakenteen kehittäjä Snellman oli aikanaan hyvinkin kiistelty hahmo. Hän eli aikana, jolloin kansallista itsemääräämisoikeutta rakennettiin muodollisista asemista käsin mutta konkreettisimmat edistysaskeleet otettiin aina vähemmän parlamentaarisiin tai demokraattisiin keinoihin. Suomen suuriruhtinaskunnan sisäisen itsenäisyyden edistäminen edellytti toimijalta ominaisuuksia, joilla menestyttiin venäläisessä suosikkihallintojärjestelmässä.

Suomen liittäminen vuonna 1809 pikemminkin Venäjän itsevaltaisen hallitsijan persoonan kuin Venäjän keisarikunnan yhteyteen loi mahdollisuudet Suomen kansallisen itsenäisyyden kehittämiseksi askel askeleelta. Suomalaiset kohosivat hallitsijan suosikkipiiriin, kun Aleksanteri I halusi, että kaikki Suomen asiat esitellään suoraan hänen ratkaistavakseen. Suomesta tuli keisarikunnassa poikkeusalue, johon venäläisten ministerien toimivalta ei ulottunut. Vaikutusvallan ytimeen kohosivat Suomen asiat Pietarissa esittelevä suomalainen ministerivaltiosihteeri ja keisarin henkilökohtaisena edustajana Suomessa toiminut venäläinen kenraalikuvernööri. He olivat poliittisen kuiskuttelun keskipisteessä, kun lopullisesti asiat ratkaisevaan keisariin vaikutettiin. Päätöksentekomekanismi toimi kuin aurinkokunta, jossa keskellä oleva aurinko, keisari, valaisi ympärillään kiertävät planeetat, suosikkinsa, joiden ympärillä kiersivät omat kuut, suosikin suosikit.

Suosikkihallinnon suhdanteet määräsivät Snellmanin vaikutusmahdollisuudet hänen itsensä kulkiessa koko elämänsä omapäisen suoraan itsenäistä tietään.

Hallitsijavaihdoksen myötä kansanvillitsijästä saattoi tulla keisarin luottomies.

Nikolai I sotilaskurin sarkatakkisesta jakobiinista ja kommunistista tuli Aleksanteri II aikana kahdella vuosikymmenellä hovikelpoinen professori, finanssiministeri ja valtiopäivien käsikirjoittaja.

Hyvät kuulijat!

Päivän aiheemme vuoden 1863 kieliasetus on erityinen muisto Snellmanin menestymisestä suosikkihallinnon kukkuloilla. Asetuksessa suomen kieli määrättiin 20 vuoden kuluessa otettavaksi käyttöön virastoissa ja oikeusistuimissa, jolloin valtaosa kansasta sai alkaa asioida viranomaisen kanssa omalla kielellään. Yhdessä vuonna 1865 toteutuneen oman rahan kanssa ne täydensivät autonomian alussa saatuja itsenäisen valtion tunnusmerkkejä omaa keskushallintoa ja finanssitaloutta. Uudistajakeisarin ykkösketjussa Snellman oli avainasemassa kieliuudistuksen synnyttämisessä. Kun kysymyksessä oli siihen asti tunnetumpi filosofi ja sanomalehtimies, ei malta olla kysymättä, millainen Machiavelli Snellmanin toimintatapaan kätkeytyykään.

Snellmanin poleeminen persoona ei ollut mikään uusi ilmentys Pietarissa. Snellmanin toimintaa oli seurattu koko hänen uransa ajan ensin 1830-luvun akateemista vapautta vaatineena dosenttina ja sittemmin 1840-luvun Saiman kirjoitusten välityksellä, joissa hänen kansallinen ja taloudellinen ohjelmansa sai konkreettisen muotonsa. Saiman kirjoituksissa Snellman saattoi korostaa pelkästään kansallistunteen vahvistamista eli sivistyneistön kansallistamista ja kansan sivistämistä voimatta suoraan arvostella valtiollisia oloja. Tämäkin oli Pietarin hallituspiireille liikaa ja useiden varoitusten jälkeen Saima lakkautettiin. Lehden kuolintapa osoitti Snellmanin iskeneen oikeaan paikkaan mutta väärään aikaan.

Snellmanin tuloa Litteraturbladin toimittajaksi 1855 on pidetty siirtymisenä oppositiosta hallituksen leiriin. Siirtyminen tapahtui kuitenkin samassa tahdissa, kun uusi hallitsija Aleksanteri II etsi kanavia toteuttaa vapaamielisiä uudistuksia. Venäjän sotilaallinen tappio Krimin sodassa käynnisti suuren uudistusaallon keisarikunnassa sisäisen tyytymättömyyden hillitsemiseksi. Hallitsijavaihdos ja muutokset korkeilla virkapaikoilla johtivat Snellmanin aseman nopeaan muuttumiseen. Snellman pääsi uudistusten käsikirjoittajan rooliin, koska hänen artikkelinsa olivat peräänkuuluttaneet samoja asioita jo vuosikymmeniä. Kenraalikuvernööri alkoi lähettää niitä säännöllisesti Pietariin venäjäksi käännettynä keisarin luettavaksi.

Eriyistä mielihyvää Pietarissa aiheutti artikkeli ”Suomen olot ja Ruotsin sanomalehdistö”, jossa Snellman puolusti hallitsijan uudistuksia Ruotsin mustamaalausta vastaan. Snellmanin mukaan vakiintuneet olot tarjosivat ainoan mahdollisuuden kehittää maan oloja. Varsinainen läpimurto juuri ennen senaattoriutta oli artikkeli ”Sota vai rauha Suomelle”, jossa hän korosti hallitsijauskollisuuden tärkeyttä Puolan kapinan aikana. Snellman opetti maanmiehilleen vastuuntuntoa ja realismia Puolan kapinan olosuhteissa. Suhdanteilla ei pidä koskaan lähteä ratsastamaan vaan kansakunnan tuli luottaa ainoastaan itseensä. Tällaisia kirjoituksia käännettiin säännöllisesti Pietarissa Aleksanteri II:lle ja ne ylläpitivät myönteistä ilmapiiriä uudistusohjelman toteuttamiselle.

Hallituspiirien luottamuksen osoituksena Snellman nimitettiin 30.1.1856 siveysopin ja tieteiden järjestelmän professoriksi, jonka nimiseksi entinen filosofian professuuri oli naamioitu. Snellmanin osoitettua keisarille harjoittavansa vastuullista politiikkaa nousi myös hänen kieliohjelmansa mielenkiinnon kohteeksi. Kiinnostus perustui kuitenkin kylmään laskelmointiin. Rahvaan kielen, suomen avulla, voitiin turvallisesti käydä taisteluun ylemmän säädyn kieltä ruotsia vastaan, jonka kanssa venäjän kieli joutui kilpailemaan.

Snellmanin oma ohjelma tähtäsi kuitenkin venäläisen vaikutuksen eliminoimiseen kuten hän asiaa perusteli jo 1840 kirjeessään ystävälleen Fr. Cygnaeukselle.

Snellmanin mielestä ruotsinkielisen eliitin oli tehtävä työtä vastoin omaa etuaan idän turmiollisen vaikutuksen torjumiseksi. Julkisuudessa Snellmanin ohjelma innoitti nuorisoa mutta säikäytti vanhat ystävät. Läheisin ystävä J. J. Nervander epäili, oliko Snellmanista ja hänen tukijoistaan suomen kielen luonnolliseksi asianajajiksi, kun nämä eivät ymmärtäneet suomea ilman sanakirjaa. Nervanderin mielestä demokratia ei ollut koskaan voittanut aristokraatti päällikkönään.

Vuosikymmeniä myöhemmin Snellmanille tarjoutui tilaisuus oikaista ystäviensä käsitykset, kun keisarin suosikkirengas alkoi tiivistyä hänen ympärilleen syksystä 1856. Ministerivaltiosihteeri A. Armfelt ja hänen apulaisensa E. Stjernvall-Walleen alkoivat säännöllisesti tavata Snellmania Helsingissä. Snellmanille alkoi raottua ovi todelliseen vaikuttamisen maailmaan. Hän ystävystyi ajan huippusuosikkien kanssa, jotka hallitsivat välttämättömät hovikäytännöt asioiden läpi ajamiseksi Pietarissa. Rinkiin kuului pian myös uusi kenraalikuvernööri P. Rokassovski, jonka kanssa alettiin säännöllisesti nauttia päivällistä.

Tällaisessa tilaisuudessa sovittiin myös Snellmanin kutsumisesta senaatin jäseneksi. Filosofian professorin nimitys senaattoriksi juristien ja upseerien miehittämään senaattiin oli harvinainen. Poikkeuksellisen taustansa vuoksi Snellman sai nopeasti realistisen kuvan senaatin halusta ja kyvystä tehdä kieliasialle jotain. Kieliasetuksen toteuttaminen senaatin johdolla tuntui epätodennäköiseltä, koska sen kokoonpano oli lopputulos aatelissäädyn etuoikeuksien vahvistamisesta autonomian alussa.

Lopputuloksena senaatin jäsenet olivat aikaisempien senaattoreiden poikia tai vävyjä tai kollegoidensa veljiä, serkkuja tai lankoja. Senaattorit oli rekrytoitu 1860-luvulle asti samoista tietyistä aatelissuvuista ja jäsenyydet olivat muodostuneet tiheiksi sukulaisverkostoiksi, johon kuuluminen oli avainasemassa keisarin suosioon pyrkimisessä. Snellmanin toiminnalle oli etu, että hän oli harvoja sukuverkoston

ulkopuolelta senaattiin nimitettyjä. Vaikka hän oli alusta asti sidottu virkamiesmäiseen arkeen senaatin talousosaston lukemattomien juoksevien asioiden käsittelyssä, Pietarin luottamusasema takasi toimintavapauden kulisseissa. Nuorimpana senaattorina Snellman sidottiin istunnoissa kollegisessa muotorituaalissa päätöksenteon kahleisiin mutta hänelle jäi tehokkaaksi vaihtoehdoksi hyödyntää suosikkiasemansa ja ottaa tarvittaessa käyttöön Pietarin tie.

Hyvät kuulijat!

Kielikysymyksen ratkaisemiseksi onnelliseksi Snellman oli Stjernvall-Walleenin rohkaisemana päättänyt rakentaa luottamussiteen keisarin ja suomalaisten välille. Asian hoitamisella oli painoarvoa, koska senaatti osoitti melkoista vastahakoisuutta kielikysymyksen hoitamisessa. Sen enemmistö hylkäsi esimerkiksi vuonna 1861 piirilääkäri W. Schildtin välittämän anomuksen saada suomi virkakieleksi oikeudenkäynnissä ja muissa yleisissä asioissa.

Turhauduttuaan asian etenemisvauhtiin Snellman päätti toimia omin päin. Kun monien lähetystöjen ja komiteoiden jälkeen suomen kielen kysymys oli vihdoinkin jätetty senaatille, senaatti oli pyytänyt eri hallinnonaloilta joukoittain lausuntoja, jotka olivat Snellmanin mielestä "täynnä parantumattomia esteitä". Snellman moitti erityisesti varalääninsihteereitä, jotka olivat esittäneet "käsittämättömiä mielipiteitä vaarasta, joka uhkasi heidän korkeaa sivistystään". Snellmanin vakaumus oli, että ehtisi syntyä levottomuutta ennen kuin kaikki asiakirjat olisi käyty läpi ja senaatin 17-miehinen yhteisistunto tehnyt ratkaisunsa.

Snellman päätti ohittaa muodollisuudet asian nopeuttamiseksi ja paljasti suunnitelmansa korkeimmalle suojelijalleen, ministerivaltiosihteerille Armfeltille: "Pidetään täysin varmana, että Hänen Majesteettinsa Keisari saapuu Suomeen tämän kuun aikana. On aina toivottavaa, että tällaisen vierailun merkitystä korostetaan jollakin maalle

suodulla armonosoituksella. Voitaneen lisätä: me olemme tottuneetkin siihen. Rohkenen tästä syystä esittää harkittavaksi kahta sellaista. Molemmat koskevat väestön suurta enemmistöä, jonka keskuudessa kiintymys Hallitsijaan ja uskollisuus häntä kohtaan ovat lujimmat ja syvimmin juurtuneet”. Keisari tulisi Suomeen tarkastamaan Parolan nummelle suomalaisia ruotuväkipataljoonia. Snellmanin mukaan keisarilla olisi nyt sopiva tilaisuus jättää käynnistään arvokas muisto, joksi hyvin sopisi määräajan säätäminen kieliuudistuksen täytäntöönpanolle. Toinen aloite koski rahauudistusta eli Suomen omaa rahaa, markkaa.

Armfeltin vielä empiessä käännteissään nopea apulainen Stjernvall-Walleen oli jo järjestelemässä asiaa ja ilmoitti Snellmanille neljän päivän kuluttua, että suunnitelmaa oltiin hyväksymässä:” Saanemme pian tilaisuuden keskustella suullisesti sekä valtaistuinpuheessa ilmoitettavasta myöntymyksestä että suomen kielen kysymystä koskevasta ehdotuksesta, jota asiaa kohtaan Keisari on aina osoittanut suurta suopeutta. Kreivi Armfelt ja minä olemme saaneet käskyn lähteä Suomeen Hänen Majesteettinsa vieraillessa siellä aivan pian. Asia on täällä valmisteilla ja siihen suhtaudutaan myönteisesti.”

Asia valmisteltiin Pietarissa niin perusteellisesti, että keisarin saapuessa Suomeen hänellä oli mukanaan jo valmis asetusteksti. Tieto tästä ei tavoittanut Snellmania helposti. Hän oli muun senaatin ja yleisön kanssa odottanut kauppatorin rannassa ensin monta tuntia keisaria, jonka oli pitänyt vaihtaa laivaa konevian takia. Yllättäen keisari viipyi Helsingissä vain puoli tuntia jatkaen matkaa rautateitse suoraan Hämeenlinnaan. Mukana matkustivat myös samalla laivalla tulleet Armfelt ja Stjernvall-Walleen. Hämminissä ja hämärässä Snellman onnistui löytämään ainoastaan senaatin varapuheenjohtaja J. M. Nordenstam, joka neuvoi häntä matkustamaan Hämeenlinnaan keisarin seurueen perässä klo 2.00 yöjunalla.

Snellmanin saavuttua Hämeenlinnaan keisari oli jo Parolan leirissä mutta hänen onnistui löytää Armfelt kaupungilta. Samaan aikaan Stjernvall-Walleenilta oli tullut käsky osallistua keisarilliselle päivällisille. Snellman oli neuvoton, koska kiireessä lähtiessä päällä oli jäänyt vain toimistotakki. Stjernvall-Walleenin mielestä virkapuvun puuttuminen oli vähäisempi ongelma kuin päivällisiltä pois jääminen. Välttämätön valkea kaulaliina löytyi sentään muiden matkatavaroista.

Päivällinen oli Parolan nummella katettu väliaikaiseen lankkuparakkiin, jonka sisäseinät oli päällystetty tapetilla. Keisari oli hyvällä tuulella ja seurusteli iloisesti kaikkien kanssa. Snellman ei olisi voinut toivoa miellyttävämpää esittäytymishetkeä. Se koitti, kun keisari nousi pöydästä ja kenraalikuvernööri Rokasovski vei Snellmanin keisarin luokse. Keisari totesi, että oli tuntenut Snellmanin kauan ja oli iloinen voituaan sijoittaa hänet paikalle, jossa tämä saattoi olla hyödyksi. Snellman kiitti alamaisemmin ja totesi, ettei yritystä ainakaan puuttuisi.

Seuraavana päivänä keisari oli koko päivän kiireinen manööverejä seuratessaan. Snellman oli joitain sanoja vaihtanut Rokasovskin kanssa ja jättänyt selonteon kielikysymyksestä Armfeltille. Varhain seuraavana aamuna Snellman tapasi Armfeltin, jonka luona näki lopullisen sanamuodon kieliasetukselle. Kun keisari palasi aamumanöövereiltä, Armfelt esitteli 30.7.1863 Hämeenlinnan maaherran talossa asian keisarille, joka suostui asiaan mielellään ja hyväksyi asetuksen.

Snellman tapasi vielä keisarin Helsingissä rahauudistuksen merkeissä. Vaikka Helsingin tapaaminen ei johtanut heti rahauudistuksen toimeenpanoon, Snellman sai siitä aiheen kiitellä hyväntekijänsä suuruutta. Vaikutuksen oli tehnyt se, että keisari oli ottanut Snellmanin vastaan kohteliaasti ensiksi pahoitellen myöhästymistään ja ainoastaan kertoakseen hänelle henkilökohtaisesti, että tavallisten muotojen ulkopuolella tehty nopea esitys rahauudistuksesta täytyi lykätä. Asiasta täytyi neuvotella vielä Venäjän finanssiministerin kanssa.

Snellman muisteli tapaamista:” Puhuen hitaasti ja hiljaa kauniisti värähtelevällä äänellä hän lohdutteli minua, etten murehtisi lykkäystä, ja vakuutti, ettei mitään esteitä ole olemassa ja että asia saadaan toiveitten mukaisesti ratkaistuksi kolmen viikon kuluessa. Lukiessani tätä tekstiäni läpi en voi olla kiinnittämättä mahdollisten tulevien lukijoiden huomiota tähän kohtaan. Mitä on Suomi? Kuinka paljon merkitsevät sen edut? Millainen hahmo on suomalainen senaattori? Ja mitä olin etenkin minä tuoreena tuossa virassa? Kaikki tämä nimittäin 80:aa miljoonaa alamaista hallitsevan itsevaltiaan edessä. Hän katsoi olevansa velvollinen antamaan henkilökohtaisesti selityksen, miksi hän torjui äkillisen ja tavallisia muotoja noudattamatta esitetyn anomuksen tai oikeastaan vain lykkäsi siihen suostumista! Tällainen menettely voi johtua ainoastaan luontaisesta hyväsydämyydestä ja sitä vastaavista hallitsemisen periaatteista.”.

Muut senaattorit oli nolosti asetettu kieliasiassa tapahtuneiden tosiasioiden eteen, kun senaatille oli jätetty valmis asetus hyväksyttäväksi. Senaatille jäi tehtäväksi ainoastaan ehdottaa, millä tavoin ja missä järjestyksessä muutos olisi toteutettava. Vaikka suomenkielinen väestö tervehti iloisena asiaa, virkamiehet olivat tyytymättömiä tapaan, jolla se oli toteutettu. Närkästäystä lisäsi vielä se, että ilmeisesti Snellmanin vaikutuksesta juuri yleisen historian professoriksi nimitetty Sakari Yrjö-Koskinen käsitteli kovakouraisesti senaattia kirjoituksessaan, jonka hän julkaisi Suomettaressa. Kirjoituksessaan Yrjö-Koskinen arvosteli senaatin toimintaa kielikysymyksen ratkaisemisessa ja hyökkäsi senaattia kohtaan niin rajusti, että sai valtiorikossyytteen. Hän oli syyllistynyt "valtioneuvosten soimaukseen", koska oli epäillyt senaattoreiden aikomuksena olleen tehdä keisarin tahto tyhjäksi. Fennomaanien irtisanoutumista Snellmanin toimintatavasta kuvaa hyvin se, että kun esiin nousi epäily, että hankkeen takana oli myös Snellman, fennomaanit olivat järjestämässä hänelle eroa senaatista.

Huolimatta siitä, että Yrjö-Koskinen tiesi asioiden oikean kulun, hän kirjasi 3.7.1863 annetun kielireskriptin keisarin luona käyneiden talonpoikaislähetysten ansioksi. Siihen on varmasti kaksikin syytä. Snellmanin senaatissa olo kollegion nuorimman senaattorin asemassa ei tuntunut fennomaaneista hallitusvastuulta. Nuorimman senaattorin kädet olivat sidoksissa äänestysratkaisujen esittelemiseen, kun vanhimmat senaattorit vahtivat kokemuksen arvovallalla nuorimpien senaattoreiden äänestyskäyttäytymistä. Toisaalta Snellmanin todellisesta vaikutusvallasta suosikkisenaattorina ei julkisesti voitu kerskailla, koska Suomen erillisaseman perusteiden säilyttäminen oli sidottu päätöksenteon laillisten muotojen noudattamiseen. Fennomaanit eivät halunneet liittää puolueelle hyödylliseen "Pietarin tien" kulkijaan Snellmaniin puoluemiehen leimaa, koska keisari piti varmasti enemmän suosikki-Snellmanista kuin fennomaani-Snellmanista.

Muodollisuudet ohittaessaan Snellman tunsikin toiminnassaan vastuunsa. Hän korosti usein, että poliittinen toiminta, jonka takana ei ole vastaavaa kykyä, tuottaa kansakunnalle onnettomuutta. Snellmanin tuloksekkaan toiminnan perustana oli hyväksyä itsevaltainen toimintatapa realiteettina, joka liikoja kursailematta tuli hyödyntää oikean tilaisuuden tullessa. Hän näki Venäjän imperiumin parhaaksi suojaksi kansallishengen kehittymiselle. Vastaavalla tavalla se esti venäläisyyden tunkeutumisen Suomeen. Usein Snellman viittasi mielellään skotlantilaisen ajattelijaan Thomas Carlylen lauseeseen: viisauden alku on tosiasioiden tunnustaminen.

Hyvät kuulijat!

Suhdanteiden vaihtuessa Snellman poistui näyttämöltä, kun erimielisyys Riihimäki-Pietari –radan rahoituksesta johti hänen eroonsa senaatista. Uusi kenraalikuvernööri ja suosikki Nikolai Adlerberg hyvästeli Snellmanin: ”Ei olisi oikeata eikä järkevää pyytää teidän lujalta luonteeltanne, että ottaisitte omalle vastuullenne sellaisen suunnitelman suorittamisen, jonka ovat tehneet muut vastoin teidän vakaumustanne.”

Elämänsä loppuun saakka Snellmania vaivasi valtavasti se, että maassa ei ymmärretä kuka ensisijaisesti on vaikuttanut kaikkeen hyvään 1862-1867 välillä. Vielä elämänsä viimeisessä kirjeessä hän pohtii Aleksanteri II:n jälkimainetta mutta jättää myös testamentin Suomen aseman kehittymisen suunnasta Venäjän yhteydessä. Stjernvall-Walleenille osoitetussa kirjeessä hän ei aikonut pyytää teeskennellen anteeksi lähetystään vaan on ottanut vapauden ennen kuolemaansa kirjoittaa suoraan.

Kirjeen liitteenä on tutkielma ”Johtavat miehemme”, jonka aihe oli kelvoton kenraalikuvernööri Adlerberg ja hänestä eroon pääseminen. Snellman oli huolissaan, että jokaista venäläistä kenraalikuvernööriä uhkaa väistämättä samaan tilanteeseen joutuminen, koska he eivät tunne henkilöitä eikä maan asioita. Kuviteltu hallitsijan sijaisuus on johtanut siihen, että Venäjän vallasta on Suomessa tullut itämaista satraappivaltaa. Snellman lopetti katsauksen sanoihin: ”Rehtiys ja kunnia ovat meidän ankkurimme. Mutta venäläinen tshinovnikka, vaikkapa näennäisesti suomalaissyntyinenkin, ymmärtää ne toisella tavalla kuin me.”

Snellmanin haudalla 7.7.1881 Zakris Topelius opetti muistopuheessaan, miten laillisia muotoja uhmanneita uskollikkoja tuli kohdella. Suurmiesten suhteen ei pidä urkkia, ovatko valitut keinot olleet oikeita. ”Historian pitää vain katsahtaa hänen päämaaliinsa ja todistaa, että se oli sellaisen miehen arvoinen, joka kulkee kansansa etunenässä.”

Näin me olemme tänään toimineet!